

STM 1927

**Musikaliska förbindelser mellan Åbo och Stockholm
under gustavianska tidevarvet**

Av Otto Andersson

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan
tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska
samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat till-
låtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upp-
hovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av
enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela
databasen.

MUSIKALISKA FÖRBINDELSER MELLAN ÅBO OCH STOCKHOLM UNDER DET GUSTAVIANSKA TIDEVARVET.¹

AV OTTO ANDERSSON, Åbo.

När man talar om musikaliska förbindelser mellan Sverige och Finland före 1808, bör man — liksom när det gäller andra områden — minnas, att det är fråga om förbindelser mellan olika delar av samma riksenhet, men på samma gång om en från väster till öster sedan uråldrig tid gående kulturström. De kyrkliga förbindelserna under den katolska tiden och reformationstidevarvet bära vittnesbörd om den kulturgemenskap, som rådde mellan »provinsen» och rikets huvuddel. Under 1600-talet möta vi inom Finlands kyrka många svenskfödda främjare av musiken. Det svenska psalmboks- och koralarbetet kom vår gudstjänst till godo. När Åbo domkyrkas 35-stämmiga orgelverk 1727 uppsatts av den svenska orgelbyggaren *Johan Niclas Cahman* och någon tid därefter ytterligare förbättrats av *Olof Hedlund*, inkallade man organisten i Strängnäs *Carl Petter Lenning*, som i nära 50 år verkade såsom organist vid domkyrkan och musikdirektör vid akademien, för att nämna endast en av de många svenska musiker, som utfört sin livsgärning i Finland.

Finland var, naturligt nog, mest den mottagande parten, men kunde även stundom göra insatser i svenskt musikliv. Än är det finländsk publikationsverksamhet, som kommer Sverige till godo; jag kan erinra om *Piae cantiones* — än är det finländska män, som få sin verksamhet förlagd till Sverige och där direkt delta i det musikaliska arbetet eller uppföstra musikidkare. Man minnes, att den svenska musikens fader *Johan Helmich Roman* härstammade från den finländska släkten *Raumannus*. Själv underströk hovkapellmästaren denna sin fin-

¹ Föredrag i Svenska Samfundet för Musikforskning den 9. maj 1927.

ländska härkomst, då han 1749 till Åbo akademis bibliotek förärade en anseelig samling av vackra och ej mindre rara musikalier, som det säges. I konsistoriets protokoll heter det nämligen i sammanhang med prokanslers anmälan av gåvan: »Anledningen härtill (till gåvan) sade herr prokansler så mycket säkrare herr Roman hava tagit därav, att han själv härstammar av den finska nationen och i synnerhet framlidne doktor Raumanni familj, såsom bemålde hovintendent och överkapellmästare även ej allenast för samma orsaks skull lovat för herr prokansler göra samma föräring, utan ock av herr prokansler blivit därtill styrkter med försäkran, att den finska nationen däremot lærer vinnlägga sig om att göra dess minne i bland sig och efterkommande kärt och beständigt.»¹

Under det gustavianska tidevarvet, det skede som i Finlands historia bildar slutet av den svenska tiden, blevo de vittra och konstnärliga förbindelserna mellan Stockholm och Åbo livligare och djupare än någonsin förut. Rikshuvudstaden var under detta tidevarv det strålande centrum, från vilket ljusknippen kastades ut kring hela riket. I Åbo blev återglansen kanske starkare än annorstädes. Finland intog genom sitt geografiska läge en särställning, och kretsarna inom och kring Åbo akademi voro särskilt mottagliga för inflytelser av detta slag.

En talare i Musikaliska sällskapet i Åbo yttrade kort efter Gustaf III:s död i den sedvanliga hyllningen av hans minne följande ord:

»Dett blad i hans Lager, som aldrig skall wissna, dett låf, som äfwen den senaste Efterwärlld aldrig skall bestrida honom, dett skänkes honom af Swenska Witterheten och Swenska Konsterna, dem han under sin styrelse tid så til sägandes å nyo födt; dem han alltid med en faderlig ömhet hägnade, upmuntrade, och både genom belöningar och egen föresyn ledde till den höjd af fullkomlighet, att de Skalder han lifwat, de wältalare han lärt och upfosttrat och de mångfaldiga Konstnärer han skänkt Fäderneslandet, de skola så wist förewiga hans tidehwarf, som de redan i sina odödelige arbeten uppnått om ej öfwerträffat samtida Nationers berömdaste mästerwärk.»²

Detta uttalande ger i koncentrerad form den samtida uppfattningen inom de vittra och vetenskapliga kretsarna i Åbo om Gustaf III och hans tid. Samme talare yttrade vidare:

»Den kärlek för dett wackra i Konsterna, och i synnerhet den smak för Musikaliska öfningar, som under loppet af hans Regering blef så allmän i Sverige, spridde sig äfwen till Auras stränder.»

Härmed avgav talaren ett klart vittnesbörd om de frukter, man i Åbo skördade av de musikaliska förbindelserna med rikshuvudstaden.

Redan då Carl Fredrik Mennander, adlad Fredenheim, under en resa till Åbo sommaren 1770 stiftade »med vännerna Juslén och Porthan den 16. och 19. augusti det av Aura ån och studiernas vän, morgongryningen, nämde Aurora sällskapet»,¹ knöts ett starkt band mellan de litterära och konstnärliga kretsarna i Stockholm och Aurorastadens unga vitterlekare och musikvänner. Ett stycke av det stockholmska sällskaps- och ordenslivet överfördes bokstavligen till Åbo. Alla tre stiftarna av Aurora-sällskapet voro nämligen medlemmar av Utile Dulci; de två förstnämnda dessutom bosatta i Stockholm.

I några notiser om Mennanders barnaår, vilka ge en inblick i den dåtida uppfostrans karakter, finna vi, att musikundervisningen började tidigt. Redan som sex-årig inskrevs Mennander år 1754 vid Åbo akademi som student; två år därefter var han i farten med att spela clavecin och flöjt. Han berättade för sin kära far, att han hunnit lära sig tre stycken på klaver, och på flöjt spelade han »att det kan gå an». Vid 12 års ålder började han opponera i sin nation. Tretton år gammal dikterar han ett poem, reser över till Stockholm, gör ett besök i Uppsala och blir där inskriven som student. Återkommen till Åbo valdes han till kurator för Österbottens nation (vid tretton års ålder). Vid 15 års ålder utförde han de avskrifter av sångstycken, som finnas i Musikaliska Akademiens bibliotek.²

Man har uttalat olika meningar, om vad som var huvudmotivet till sällskapet Auroras inrättande. Uppenbarligen var det

¹ K. P. 2/11. 1749.

² Jakob Tengström vid årsfesten d. 24. januari 1795. Handskr. i U. B., Helsingfors.

¹ Erdmann, Ur C. F. Fredenheims papper. Finsk Tidskrift 1896, II, s. 129.

² Bibliotekarien C. F. Hennerberg har vänligen gjort mig uppmärksam på denna handskrift.

begäret att skapa ett finländskt *Utile Dulci*.¹ Det uppges att stadgarna blevo författade i Stockholm. I första paragrafen av sällskapets allmänna lag heter det uttryckligen, att sällskapet komme att stå i nära förening med *Utile Dulci*. Denna tanke synes icke ha blivit fullföljd, men man strävade dock att upprätthålla den efter *Utile Dulci* utarbetade organisationsformen.

Under de första åren låter musiklivet inom sällskapet icke mycket tala om sig. Men efter det en ny organisation av sällskapet genomförts 1773, blev musiken likställd med vitterheten och vetenskapen. Sällskapets medlemmar fördelade sig nu på trenne klasser. Enligt det åttonde momentet i sällskapets allmänna lag, skulle den musikaliska klassen sammanträda till övning en gång i veckan, då nödigt antal ledamöter funnos i staden. Ingen skulle utan laga förfall undandraga sig att komma tillstädes och lämna vederbörligt biträde. Den sista sammankomsten i varje månad hölls i sällskapets rum, varvid också bröderna utom klassen ägde rätt att närvara. Dessutom var den musikaliska klassen enligt nionde momentet skyldig att vid nya ledamöters intagande och vid parentationer över avlidna bröder, samt vid andra solenna tillfällen utföra musik.

Angående sällskapets arbete för offentliga konserter hette det i elfte momentet: »Den goda musikaliska smaken kan icke lyckligen utbredas, om icke allmänheten får höra väl inrättade och utförda konserter. Således kan samhällets musikaliska klass med tillhjälp när så behöves av andra skickliga musici helst i samhällets egna rum, som till den ändan göras lediga, tid efter annan uppföra allmän musik av de bästa mästaresheten.²

Jag vet icke, huru stor vikt man bör fästa därvid, att den nya organisationen inom Aurora-sällskapet tillkom just 1773. Om Gustaf III:s revolution, såsom en av våra historieskrivare velat göra gällande, icke blev lika epokgörande för Finlands som för Sveriges litterära liv och om Åbo var för avlägset för att den vid hovet härskande vittra och estetiska smaken fullt skulle göra sig gällande i provinshuvudstaden,³ så tror jag dock, att man kan beteckna den nya strömningen inom Aurora så-

som en återklang från de musikaliska företeelserna i Stockholm. All den hänförelse för musiken, som rådde i Stockholm under detta operans invigningsår, fick åtminstone i någon mån sin utlösning inom Aurora-sällskapets musikklass.

Det konsertliv, som uppstod i Åbo, blev emellertid av anspråkslösaste slag. Man vet icke, huru stor den musikaliska klassen i Aurora var och huru noggrant man efterlevde stadgarnas föreskrifter. Man hade en kapellmästare, *Johan Friederich Jahn*, som senare ofta låter tala om sig i Åbo stads musikliv; man invalde medlemmar, vilka på grund av musikaliska förtjänster synas blivit befriade från erläggandet av medlemsavgiften; man inköpte med insamlade medel en klavicymbal o. s. v.¹ Den första konserten gavs den 19. augusti 1773 »till att fira minnet av den lyckliga dagen, då vår store och älskade konung på ett så ärofullt sätt räddade fäderneslandet från dess iråkade och vådliga belägenhet», som det heter. Det är anmärkningsvärt i och för sig och betecknande för stämningen i Åbo, att man firade minnet av Gustaf III:s statsvälvning med en konsert i Aurora-sällskapet. Men någon större musikalisk tilldragelse uppgives konserten icke hava varit. Det heter blott, att alla stadens invånare voro inbjudna att åhöra konserten, att en för tillfället komponerad aria med tjänliga verser avsjöngs av en skicklig röst och att gästerna undfångades efter konserten, varpå man roade sig med dans.²

Om också musikklassens konserter icke erhöilo någon större betydelse — de följande åren nämnes blott någon enda konsert av Aurora-sällskapet — så var i alla fall uppslaget givet. I stället för att musikodlingen tidigare främjats så gott som utslutande från akademien, där Lenning förde spiran, hade nu en ny musikorganisation uppstått. Emellertid saknades ännu den personliga kraft, som kunde ställa sig i spetsen för strävandena.

Man skulle tycka, att de stockholmska impulserna hade bort framträda intensivare i Åbo stads musikliv under den senare hälften av 1770-talet, emedan baron Axel Gabriel Leijonhufvud då, i egenskap av president i Åbo hovrätt, under fem år var bosatt i staden. Han hade varit en av ledarna i *Utile Dulci*, hade suttit som Musikaliska akademiens första præsens, och åt-

¹ Castrén, Sällskapet Aurora, Svenska Litt. skpts Förh. o. upps. 14, s. 150.

² Sällskapet Auroras allmänna lag, tryckt av Aug. Hjelt, Historiallinen Arkisto, tom IX.

³ Schybergson, Finlands historia, II, s. 275.

¹ Castrén, a. a. s. 171.

² Åbo Tidning 31/8 1773.

njöt anseende som en entusiastisk musikvän. Han upptogs i Aurora-sällskapet så gott som omedelbart efter sin ankomst till Åbo och tilldelades andra och tredje graderna på en dag. Några åtgöranden från hans sida för att stödja den musikaliska klassens verksamhet äro likväl icke kända.

Huru angelägen man vid denna tid var i Åbo att följa musiklivets utveckling i Stockholm framgår av den uppmaning Henrik Gabriel Porthan riktade till A. N. Clewberg, adlad Edelcrantz, att redogöra för operans verksamhet. Med anledning därav skrev Clewberg ett brev, vilket med hänsyn till att denne redan 1783 blev kungl. teaterns andre direktör och 1804 dess första är rätt märkligt och förtjänar att anföras trots dess utförlighet.

»Jag har sedt några operor», skriver Clewberg, »Hr Bibliothekarien har fordrat mit judgement därom. Jag kan väl ej annat än lyda, men jag måste tillstå at de ej alldeles accordera med mit enfaldiga tycke. Jag tror likväl at de äro ganska vackra, emedan jag hör så många säga det; ja, jag tycker äfven at de äro för mycket vackra. Sång, musique, poesie, dans, decoration äro väl hvart för sig mycket behageliga, men tillsammans tagna göra de en ganska underlig blandning, hvilken säkert är vida skild från det poeterna behaga kalla naturen. Min stackars attention blef i synnerhet första gången så obarmhertigt ryckt från det ena till det andra, at den omöjeligen kunde fästa sig vid något vist och hjertat, som jag i min enfaldighet trott ha rätt at även delta i dessa nöjen, förblef til min förundran helt kallsinnigt. Något kommer väl däraf, at man nästan är incapabel at höra mer än sjelfva ljudet af orden; ty musiquen vil nästan för mycket briljera på poesiens dépense. En del af våra acteurs, kanske även Hr Stenborg, äro dessutom nästan för mycket porterade för den gamla Svenska ståndaktigheten eller Stoicismen, som ej är särdeles applicabel på theatern, så at de alldeles intet vilja låta märka något tecken til passion uti sina ansikten, utan vid sådana tilfällen, då svaga sinnen lätt skulle röja uti sjelfva minerne mer än i orden, glädje, sorg, kärlek, hat, m. m. äro desse alltid lika beständige och orörlige. En annan del af actuerne åter, hvarifrån jag ej en gång vågar undanta Fru Olin, bjuda väl af alla krafter til at visa sig passionerade, och at upväcka rörelser äfven hos spectatörerne, men desse rörelser blifva då ofta helt olika dem som omständigheterna fordra. Eljest säges här at actuerne nu äro ledsna vid at så ofta göra et och detsamma, och at detta skal vara orsaken, hvarföre de ej nu spela alldeles så väl som förr. Detta

mitt tycke, som kanske ej utan anledning skulle förefalla mången orimligt, kommer alldeles intet af föragt för execution af operan här i Sverige, hvilken jag tror hafva stigit här rätt högt, och i proportion af tiden högre än på något annat ställe, utan af mit sinnelag, som ej lär vara fallet för detta slags skådespel.»¹

Man vet, att Clewberg skrev ett liknande brev till Kellgren, som i svaret kallade honom för »en fullkomlig Rousseau i anseende till operan», men som tyckte, att de åsikter han uttalade voro »detsamma, som var förnuftig människa borde tänka där-om».² Det är således uppenbart, att han uttalade sitt hjärtas innersta mening, även om han kanske på grund av en viss kritiklust gick väl långt i sitt klander. Såsom ett uttryck för en reaktion mot rokokotidens kanske inte alltid i högsta mening konstnärliga tävlan mellan sång, musik, poesi, dans och dekoration är Clewbergs uttalande intressant. En annan sak är, att samme man, då han icke långt därefter erhöi inflytande inom ledningen för spektaklerna, icke märkbart förmådde åstadkomma någon ändring vid operan i den antydda riktningen.

Jag sade nyss, att man i Åbo var angelägen om att följa musiklivets utveckling i Stockholm. Behovet av nära förbindelser med rikshuvudstaden gjorde sig gällande även på andra områden. Det var exempelvis ingenting ovanligt, att unga akademiska lärare från Åbo för längre eller kortare tid slogo sig ner i Stockholm för att där förvärva sig den utbildning huvudstaden kunde erbjuda, anknyta förbindelser i vittra och vetenskapliga kretsar samt även vinna sådana relationer, som kunde vara nyttiga för framtida befordran.³ Detta gäller delvis om de nyssnämnda åboakademikerna Clewberg och Kellgren. Den unge docenten Jakob Tengströms vistelse i Stockholm under åren 1779—1781 såsom informator hos kammarrådet Gustaf v. Stockenström blev i hög grad fruktbärande för den finländska musikutvecklingen. Tengström var på förhand inställd för ett deltagande i det vittra och musikaliska livet i Stockholm. Någon tid förut, ungefär samtidigt som Clewberg studerade stockholmsoperan, hade Tengström under ett på års vistelse i Gamla Karleby i Österbotten spelat flöjt i ett kapell, stiftat av

¹ Jenny av Forselles, A. N. Clewberg—Edelcrantz, s. 96, f.

² S. a. st.

³ Jakob Tengströms vittra skrifter, Sv. L:ss skr. XLI, XXXIX.

den kände finländske riksdagsmannen, nationalekonomen och prosten Anders Chydenius. Att den insikt man kunde vinna i musiken på en österbottnisk prästgård under 1770-talet inte var så alldeles obetydlig, framgår av de notiser man äger om Chydenius' musikaliska företag. Prosten berättar i ett brev till Musikaliska akademien, att han brukade hålla konserter hemma hos sig en eller två gånger i veckan och att orkestern t. o. m. kommit så långt, att publika konserter kunnat uppföras för betalning »till vinnande av någon fond för denna musikaliska inrättning». Han hade även »låtit tvenne flickor, som ej hade obehagliga röster öva sig i sång, för att giva konserterna så mycket mera behag». Han anhöll om, att akademien ville antaga dessa flickor som elever, en anhållan, som akademien nödgades avslå, emedan undervisningsverket låg nere.¹ Chydenius ägde ett rikt musikbibliotek, med kompositioner av många samtida tonsättare; jag nämner exempelvis symfonier av mannheimermästaren Franz Xaver Richter. Han hade från Stockholm förskaffat sig Pergoleses Stabat mater, vilket verk, att döma av de noter, vilka finnas i den samling som inköptes till Musikaliska sällskapet i Åbo, synes ha uppförts i Gamla Karleby.

Tengström blev redan första året av sin vistelse i Stockholm kallad till medlem av Utile Dulci och verkade detta och följande år såsom sällskapets sekreterare. Lägges härtil, att han på sällskapets årsfest 1781, som firades på konungens födelsedag den 24. januari, höll det uppmärksammade talet »Om det höga i skaldekonsten», kan man taga för givet, att han även deltog i sällskapets musikaliska verksamhet. Han trädde i förbindelse med flera musiker och de kretsar, som arbetade på musikens höjande — hos Stockenströms hade han tidtals till kollega altviolinisten i hovkapellet Leiditz, som lärde kammarrådets söner att spela. Tengström hade tillfälle att deltaga i ett jämförelsevis rikt konsertliv, såsom framgår av konsertförteckningen för dessa år.²

Efter återkomsten till Åbo deltog Tengström ivrigt i Aurstaden vittra och vetenskapliga liv. Han inskrev sig i Aurora-sällskapet, såsom dess sista medlem, och verkade som poetisk medarbetare i Åbo tidningar. När man märker ett nytt liv

inom de musikaliska kretsarna efter Tengströms återkomst, är man benägen att däri se uttryck för de impulser han medfört från Stockholm. År 1782 omtalar exempelvis Åbo tidningar ett litet sällskap som under en tid av ungefär ett år flera gånger konserterat i Åbo. Är detta kanske någon kvarleva av Aurora-sällskapets musikklass? Eller är det en helt och hållet ny organisation som framträder?

Under den senare hälften av 80-talet är det tyst och stilla inom musiklivet i Åbo. De forna Aurorabrödernas intresse räckte uppenbarligen icke till för regelbunden musikutövning. De sällskapliga banden bidro icke heller mera till sammanhållningen. Slutligen saknade man ledare. Den gamle Lenning synes numera icke ha förmått utöva något större inflytande på händelsernas gång. Han fortsatte, trots sin höga ålder, undervisningen vid akademien, men främst intresserade han sig för orgelmusiken och vad därtill hörde: orgelbesiktningar, reparationer, lönefrågor o. d. Efter hans död 1788 blev sonen Johan Petter Lenning akademiens musikdirektör.

Än så länge buro förbindelserna med Stockholm i hög grad karaktären av impuls och tillfällighet. För att man skulle kunna i större utsträckning tillgodogöra sig resultatet av de segrar tonkonsten vunnit i Sverige och för att varaktigt befästa musikens ställning i Finlands kulturliv, syntes det nödvändigt att skapa en fast organisation för musikodlingen. Detta insåg klarare än någon annan Jakob Tengström, och han ägde både erfarenhet och entusiasm, när det gällde att sätta arbetet i gång.

Jakob Tengström debuterade, om jag så får säga, samtidigt på tvenne håll: inom Åbo akademi och inför offentligheten. Hans ställning till musiken inom akademien ledde till en förmilig musikstrid, vilken utkämpades med synnerlig häftighet och kom att få vittgående konsekvenser. Striden hade följande förlopp: Då Tengström 1790 skulle installeras i sitt professorsämbete, förbigick han det akademiska kapellet och anlätade en privatorkester för utförandet av musiken vid installationshögtidligheten. Däröver ingav dåvarande musikdirektören, den yngre Lenning, klagomål till konsistorium, där ärendet underkastades en vidlyftig behandling — frågan upptager i protokollen icke mindre än fyrtio foliosidor. Hela denna musikstrid belyser förgrundsfigurerna i landets kulturliv och åter-

¹ Kungl. musikaliska akademiens protokoll 25/XI 1774.

² Jmfr. Vretblad, Patrik, Konsertlivet i Stockholm.

speglar tillika tänkesätten och åskådningarna inom de musikaliska åbokretsarna. Ett par drag äro anmärkningsvärda.

Elokventieprofessorn Porthan begynner sitt inlägg med följande ord: »Emedan jag anser musiken så nära besläktad med vitterheten, vars vård till min syssla egentligen hörer, att den förras flor eller förfall icke kan vara den senare indifferent, så håller jag det för min plikt att omständligen yttra mig över det vådliga monopolium, som hr Lenning uti sin ingivna skrift vill tillvälla musikdirektören över all musik vid akademien.» Både då Porthan talar om musikens släktskap med vitterheten och när han antyder, att musiken icke får bli något monopol, allra minst för en »klåpare», som han kallar Lenning, gör han sig till tolk för de nya strömningarna. Han kunde med fullt skäl framhålla, att musiken liksom alla fria konster är i beständigt stigande; det passade t. o. m. i stycket att säga, att »det gamla och utnötta förorsaka ledsnad och misshag.» Tengström, som var skulden till striden, var angelägen om att betona frånvaron av alla personliga avsikter att skada Lenning. Det gällde blott att kunna bidra till »en blidare utsikt för en av de vackra konsterna, som tillika med de övriga uppmuntrad av en nådig konungs beskyddande vård i hela vårt fädernesland gjort så synbara som hastiga framsteg.»

Under stridens fortgång framkommo flerfaldiga gånger antydningar om förbindelserna västerut. Den yngre Lenning hade åtnjutit undervisning av »den store musikern, kungl. kapellmästaren Johnsen», professor Schalberg, en av Lennings försvarare, kunde till stöd för sin kompetens åberopa sin verksamhet som kapellist både vid Gävle gymnasium och Uppsala universitet.¹

Musikstriden vid Åbo akademi resulterade i en seger för Porthan och Tengström. Den bidrog utan tvivel att klargöra tonkonstens ställning och betydelse i kulturlivet. Den gynnade även den institution, som kort förut begynt sin verksamhet i Åbo och vilken redan låtit den uppmärksamma lyssnaren förnimma bruset av nya ackord: *Åbo musikaliska sällskap*.²

¹ Handlingarna rörande musikstriden vid Åbo akademi ha av författaren publicerats i »Musik och musiker», H:fors 1917.

² Källorna till Musikaliska sällskapets historia utgöras i främsta rummet av ottryckt material i sällskapets arkiv i Åbo (nu i stadsbiblioteket), samt i U. B. H:fors. Till hundraårsminnet utgav W(ilhelm) L(agus) en skrift: Musikaliska sällskapet i Åbo 1790—1890.

Ensam det faktum att *Erik Ferling* under Musikaliska sällskapets 18-åriga obrutna verksamhet stod såsom dess ledare, angiver nära relationer till Stockholms musikliv. Om man med berättigande ansett, att det var avsikten att av Aurora-sällskapet i Åbo skapa ett finländskt Utile Dulci, så hade Musikaliska sällskapet ingen direkt förebild i Stockholm. Visserligen föranstaltade »Ett musikaliskt sällskap» 1781 konserter i stadshussalen på Södermalm; det är dock knappast troligt, att denna tillfälliga eller i varje fall kortlivade sammanslutning stått modell för åboherrarnas företag.

Så vitt jag kunnat finna, var Musikaliska sällskapet en efterföljare till Aurora-sällskapets musikklass. Av de olika redaktioner, i vilka det förstnämnda samfundets stadgar förekomma, ser man, huru organisationen vuxit fram efter omständligt och grundligt förarbete. De slutligt antagna stadgarnas fem kapitel innehålla ett överflöd av bestämmelser: om medlemmarnas »beskaffenhet, avgifter och rättighet», och sällskapets »göromål» — konserter, sammankomster, undervisning o. s. v. — om »ordning och hushållning». Om »sällskapets samling av musikalier, instrumenter och andra tillhörigheter». Det sista kapitlet gällde sällskapets s. k. utskott, en besynnerlig överbyggnad, som måste ha gjort organisationen tung och otymplig, om stadgarnas bestämmelser efterlevats.

Jag kan tänka mig, att man genom Musikaliska sällskapet i Åbo ville skapa en konstitution, som skulle ge någon ersättning för de många musikaliska inrättningar, vilka funnos i rikshuvudstaden. Man lyckades även i denna avsikt. Orkestern, rekryterad mest av sällskapets »musikidkande» ledamöter, bland vilka många tyckas ha varit virtuoser på sina instrument, uppgick visserligen icke till ett högre antal än 25 à 30. Men detta var ett respektabelt antal både i anseende till stadens folkmängd, omkring 10,000 personer, och i jämförelse med andra dåtida orkestrar. Konsertbesökarna uppgingo ibland ända till 500 personer.

Med hänsyn till de direkta musikaliska förbindelserna med Stockholm intresserar i främsta rummet sällskapets repertoar och bibliotek, Ferlings verksamhet och de svenska konsertgivarna, som besökte Åbo. När det gällde att grundlägga musikbiblioteket, gick man tillväga ungefär på samma sätt, som man tillämpat inom Aurora-sällskapets musikklass, nämligen

så, att medlemmarna ålades att överlämna sina privata musikliesamlingar till sällskapet. Därutöver inköptes noter i stor myckenhet, framför allt från Holland.

Att sällskapet bestod sig med en rätt omväxlande repertoar framgår av bibliotekets omfång. Redan på tredje året ansågs musikliesamlingen kunna tävla med de bästa i Sveriges rike.¹ Då biblioteket vid sällskapets upplösning 1808 innehöll omkring 900 nummer med något över 2,000 verk, så torde det skäl ha kunnat räknas såsom ett av de rikaste av nordens få musikbibliotek. En närmare granskning av bibliotekets bestånd kan här icke komma i fråga. Man finner, att sällskapet uppmärksam och följde med sin tid. Det var ingen tom fras, när sällskapets ombudsman i Amsterdam Andreas Gadolin 1794 skrev till Tengström, att han uttagit allt nytt och vackert som utkommit hos Schmidts musikförlag.² Tonsättare sådana som Stamitz, far och son, Richter, Toeschi o. a. äro talrikt företrädade. Haydn är naturligtvis väl representerad. Symfonier av Mozart inkommo till biblioteket våren 1796. Första gången namnet Mozart framträder på ett konsertprogram i Åbo är den 5. maj detta år, alltså endast 7 år efter det hans namn första gången förekommer i det offentliga musiklivet i Stockholm.³

I största utsträckning sökte man följa musiklivet i Stockholm. Sällskapet hade även där en egen ombudsman, translatoren i kammarkollegiet, Reinhold Gummer, som gjorde inköp och meddelade för sällskapets verksamhet viktiga upplysningar. Ett träget kopieringsarbete utfördes av flöjtisten Ficker i Drottningholm. Han insände hundratals ark partitur och arior, däribland Pergoleses Stabat mater, som under hela 1790-talet var långfredagsprogram i Åbo liksom i Stockholm. En vacker samling musik av Roman, Ferling, Uttini, Naumann, Vogler m. fl. finnes ännu bevarad — biblioteket blev lyckligtvis räddat vid Åbo brand 1827.

Det organisatoriska arbetet inom Musikaliska sällskapet sköttes av sekreteraren, professor Tengström, som också spelade 2. flöjt i orkestern — ända till dess han blev biskop 1803. Den musikalska ledaren inom sällskapet var *Erik Ferling*. Innan Ferling kom över till Åbo, hade han såsom känt gjort sig be-

märkt som violinist, orkesterledare och musiklärare i Stockholm. Ehuru han, när han ställde sig i spetsen för det nybildade musikalska företaget i Finlands huvudstad, var 57 år gammal, kom han att där utföra sin största musikalska gärning. Det var ett faktum av avgörande betydelse Tengström kunde meddela i den första årsberättelsen, då han sade, att »till musikens så mycket större förkovran, och för att skaffa bättre tillfälle till undervisning därutinnan, har sällskapet förmått herr konsertmästaren Ferling, så allmänt och från längre tider tillbaka känd för sina musikalska talanger, att emot vissa betingade villkor, från Stockholm hit överflytta, för att antaga sig direktionen över sällskapets musikalska övningar, samt att dessutom gå dem med undervisning tillhanda, som honom därom anlita vilja.»

Denna konstnär, en av de främsta i hovkapellet och medlem av kungl. musikalska akademien, hade bl. a. av Stockholms-Posten erhållit vitsord, att han »med styrka och renhet i tonen hittills är den enda, den skickligaste konsertmästare ej allenast hos oss utan utan var hälst utom Sverige». Att han skulle mottagas med hänförelse i Åbo är lätt att förstå. Han tjusade publiken med sina soli av en Pugnani, en Giornowichi, en Lolli o. a. Han entusiasmerade orkestermedlemmarna, vilka samvetsgrant två kvällar i veckan från kl. 4 e. m. samlades i sällskapets samlingsrum. På onsdagsaftonen genomspelade man de nummer, som skulle uppföras vid lördagskonserterna, vilka besöktes även av sällskapets »musikälskande medlemmar». Han övertog ledningen av sällskapets »*informationsanstalt*», vari unga musikbegåvade ynglingar och flickor gratis erhöilo undervisning — en av hans elever var bl. a. Finlands första kvinnliga violinist, mamsell Torenberg, som debuterade vid en av sällskapets konserter 1804. Ferling celebrerade även upprepade gånger sällskapets årshögtid med nya kompositioner: menuetter, kontradanser o. d. Om hans violinkonsert, av vilken endast principalstämman och några orkesterstämmor finnas bevarade, komponerats i Åbo, känner jag däremot ej.

Så verkade han i hela 18 år rastlös i Musikaliska sällskapets tjänst — visserligen med någon avmattning under de sista fyra åren. Ännu då man 1808 ville hylla och hjälpa den 75-årige veteranen med en recettkonsert, framhåller Åbo Tidning huru

¹ Årsberättelse 1792.

² Tengströmska brevsaml. U. B. H:fors.

³ Vrethblad, Stockholms konsertliv, s. 91.

han »i många framfarna år varit lycklig att äga sina medborgares odelade aktning och tillgivenhet».¹

Efter Musikaliska sällskapets stiftande 1790 kunde Åbo berömma sig av ett ordnat konsertliv. Då de resande virtuoserna på vägen mellan Stockholm och Petersburg eller i motsatt riktning börja göra längre uppehåll och giva konserter i staden, fick musiklivet det ena tillflödet efter det andra. Många av hovkapellets och operans medlemmar gästade staden. Stort intresse väckte 1797 »Berwaldarna», Georg Johan Abraham och hans tioåriga son Johan Fredrik, båda stadda på konsertresa till Ryssland, Österrike och Tyskland. Publiken var hänförd över »lille Berwald» och skalder strängade efter vanligheten sina lyror. I en dikt heter det:

Sköna gosse, vilken gud
skänkt dig denna stämda lyra
och din konst att henne styra
till så underbara ljud? o. s. v.²

Själv höll Johan Fredrik Berwald åbobsöket i kärt minne. I sin autobiografi berättar han, huru han jämte fadern en dag fick besök av värden i det hus, där de bodde. Mannen bad gossen ej spela så mycket, emedan en sjuk fru med sin nyss till världen komna dotter låg i rummet inunder. »Denna lilla flicka blev sedermera min hustru» säger Berwald.³ Hon hette som bekant Mathilda Charlotta Cohn.

Stor uppmärksamhet väckte även Carl Stenborgs och Elisabeth Olins besök 1804. Vid konserten, som gavs med biträde av Musikaliska sällskapet uppträdde Elisabeth Olin som »musik-älskarinna», dottern Carolina spelade piano. Alldeles på samma sätt konserterade konstnärsparet senare i Norrköping med biträde av »Musiksällskapet» därstädes.⁴

För övrigt förekommo bland konsertgivarna många namn från Stockholms musikliv. Ett förtjänar framhållas: *Bernhard Henrik Crusell*. Han besökte sitt hemland 1801 på väg till Petersburg och konserterade både i Åbo och Helsingfors. Jag har förut påpekat, att Finland under tidigare perioder givit sina

¹ Å. T. 16/XI. 1808.

² W. L. a. a. s. 23.

³ Lindgren, A., Svenska hovkapellmästare s. 83.

⁴ Flodmark, Johan, Elisabeth Olin och Carl Stenborg. s. 180.

bidrag till Sveriges musikliv. Under det gustavianska tidevarvet var Crusell ett mycket betydande sådant.

Årligen den 24. januari, Gustaf III:s födelsedag, samlades Musikaliska sällskapet till årsfest. Anmärkningsvärt är, att man hade valt just denna dag, densamma som även varit Utile Dulcis högtidsdag. Dessa fester hörde till de förnämsta tilldragelserna i Åbo stads nöjesliv. De firades med all den glans, som utmärkte tidevarvet. Stadens representativa kretsar samlades för att hylla konung och fädernesland, lovprisa de »vackra konsterna», vilka Gustaf III mer än någon annan konung hade beskyddat och främjat, och för att fröjda sig över tonkonstens blomstring.

Om den yttre tillgången vid dessa fester erhålla vi kännedom genom de meddelanden, som ingå i tidningarna. Om årsfesten 1792 läsa vi:

Sistl. tisdag, d. 24 innevarande januari firade det härvarande Musikaliska sällskapet å denna vår allernådigaste konungs glädjefulla födelsedag sin vanliga årshögtid på följande sätt: Omkring kl. 4 e. m. sammanträdde i sällskapets vanliga samlingsrum över 200 personer av båda könen, då högtidligheten börjades med en fullständig instrumentalmusik, varpå en av de musikidkande ledamöterna, lektoren vid katedralskolan härstädes, herr mag. Isaac Nordberg i ett till dagen lämpat tal erinrade sällskapet om svenska folkets ljuva och heliga plikt att med tacksamma och av glädje intagna hjärtan fira denna den svenska sällhetens minnesdag; varefter han ytterligare föreställde: vad som fordras antingen i själva musiken eller i executionen och hos åhörarna, om musiken skall utöva all den verkan den till sin natur förmår åstadkomma. Efter slutat tal uppfördes åter fullstämmig konsert, varpå bal med dans i samma rum öppnades som både för och efter den för sällskapet anrättade aftonmåltiden till klockan 3 följande morgonen fortsattes, då sällskapet, sedan de kongl. skålarna under måltiden druckne blivit, med de varmaste känslor för konung och fosterland och inbördes förnöjsamhet åtskildes.¹

Det centrala i årsfesternas program bildade festtalen. Från femton årsfester känner man talare och rubriker på talen.

De kända festtalen voro:

1791. Om musikens verkan på en nations seder och tänkesätt, av prof. *Jakob Tengström*.

1792. Vad som fordras antingen i själva musiken eller i executionen och hos åhörarne om musiken skall utöva den

¹ Stockholms Posten 20/II 1792.

- verkan som den till sin natur förmår åstadkomma, av lektor *Isaac Nordberg*.
1793. Om tonkonstens olika användande och stridiga intryck på sederna samt medel att förekomma dess missbruk, av teol. adj. och lic. mag. *Jakob Bonsdorff*.
1794. Om behaget av de sorgliga känslorna och om deras moraliska nytta då de av musiken uppväckas i hjärtat, av *F. M. Franzén*.
1795. Sångens upphov och olika omskiften även i avseende på våra tider och vårt fädernesland, av prof. *Jakob Tengström*.
1796. Om musikens medicinska nytta, av mag. *Joh. Gust. Haartman*.
1797. Om några medel som kraftigast synas bidraga till musikens förkovran såväl i allmänhet som inom musikaliska sällskapet i synnerhet, av docenten *Henr. Vörlund*.
1798. Musikens inflytande på våra känslor, av docenten *M. N. Tolpo*.
1799. Om nöjet i allmänhet och i synnerhet det som hämtas från musiken och de fria konsterna, av docenten *Lars Wadell*.
1800. Om könets domsrätt över det sköna, av *Michael Choraëus*.
1801. Vad böra vara verkan av det sköna, av mag. *K. Avellan*.
1803. Om musikens verkan på sedligheten, av docenten *J. Fr. Cleve*.
1804. Om vad musikalisk smak är och vilken bör vara den rådande, av mag. *N. P. Hulthin*.
1806. Om orsaken till musikens olika verkan i äldre och nyare tider, av mag. *Ax. Josias Flodberg*.
1807. Om musikens inflytande på människans sedliga känslor, av mag. *Gabr. Hirn*.
1808. I vad mån de sköna konsterna huvudsakligen bidragit till människoslåktets högre odling och sällhet, av kand. *S. E. Ahlbom*.

Av dessa tal finnas åtta bevarade, nämligen Tengströms båda tal, Nordbergs (ofullständigt), Franzéns, Tolpos, Choraëus', Avellans och Ahlboms. Rubrikerna angiva icke någon större omväxling i de ämnen som behandlades. Musikens inverkan på människornas seder och tänkesätt är det mest varierade temat. Men olika områden beröras och allmänt taget bära talen vittne om en hög uppskattning av tonkonsten, och en

åstundan att ur densamma utvinna estetiska och moraliska värden, som man sedan denna tid knappast sett maken till. Strävan att göra musiken till en stor samhällsförbättrande makt, lovprisandet av dess förmåga att »röra» och att skänka »vällust», som det så ofta heter, grundade sig naturligtvis på de strömningar och åskådningar, som gjorde sig gällande i det samtida tänkandet, i det litterära livet och i den allmänna konstuppfattningen på denna tid. Jag behöver blott nämna namnet Rousseau för att antyda en riktning inom litteraturen, som utövade ett stort inflytande på den vittra åbokretsen liksom på svenskt litterärt och musikaliskt liv. Rousseau hade för övrigt väckt uppteend med en avhandling, vars rubrik redan påminner om åbotalen, nämligen syret på akademien i Dijon prisfråga om litteraturens och konstens inverkan på sederna.

Den sedvanliga anknytningen till festdagens minne gav i och för sig talarna anledning att erinra om sällskapets intima förbindelse med rikshuvudstaden. I flera festtal beröras olika sidor av denna förbindelse. Några gånger framlägges viktiga bidrag till Sveriges musikhistoria, såsom i Tengströms tal 1795. Han berör »de gammalmodiga folksånger, som än i dag vid dansen och julleken och andra slika glada tillfällen sjunges i rikets avlägsnare provinser». Han talar om den tidigare kyrkosången och om den nuvarandes förfall, om de utländska inflytelserna under olika tidsskeden och om de inhemska män, som gjort sig bemärkta inom tonkonsten, om »vår oförglömlige Roman, vår glättige Bellman och andra lika lyckliga musikaliska författare.»

Inom Musikaliska sällskapet rådde ända till dess upplösning samma höga uppskattning av de svenska förbindelsernas värde, samma dyrkan av Gustaf III och hans nitälskan för konsternas vårdande. I det sista årsfesttalet, den 24. januari 1808 — samma dag Sergels staty över Gustaf III avtäcktes i Stockholm — sade talaren: »Se då med välbehag ned, odödlige Gustav från dina ljusare rymder — — — sångerna ljuda, kanonerna dundra och tacksamma händer sträckas dig emot. Hägna framgent ditt Svea — — — och sammanknyt med oslitliga band hennes öde med vårt älskade Suomis.»

Ett par månader senare intågade de ryska trupperna i Åbo. De politiska banden med moderlandet brusto. Men de gemensamma andliga värden, århundradens förening skapat, kunde icke utplånas. De musikaliska förbindelserna mellan Åbo och Stockholm under det gustavianska tidevarvet blevo därför av

avgörande betydelse för det 19. seklets musikodling i Finland. De yttre betingelserna för ett ordnat konsertliv skapades, Åbo blev en musikstad, mottaglig för den klassiska instrumentalmusikens väldiga tonskapelser. Från Aurastaden fördes de musikaliska impulserna kring hela landet icke minst genom studenterna. Nu lades den grundval, på vilken Finlands instrumentala tonkonst senare rest sin vackra byggnad. Därför lysa de sista årtiondena av den svenska tiden med en säregen glans i Finlands musikhistoria.

RÉSUMÉ.

Les relations musicales entre la Suède et la Finlande se rapportaient avant 1808 aux parties d'un même État. Le courant civilisateur allait de l'ouest à l'est. La Finlande pouvait cependant agir parfois comme participant effectif, ce dont il y a plusieurs exemples. Åbo était cependant fortement influencée par la capitale de l'État, particulièrement pendant l'époque de Gustave III. Dans la société littéraire *Aurora*, fondée d'après le modèle de la Société Utile Dulci à Stockholm, il opérait une classe musicale, qui avait des répétitions et donnait des concerts. En 1790 il fût fondé la *Société de Musique d'Åbo*, qui agît sans interruption pendant 18 ans sous la direction du chef d'orchestre Erik Ferling de Stockholm. L'orchestre était un orchestre d'amateurs. L'organisateur véritable était le professeur Jakob Tengström, qui d'ailleurs tenait la partie de 2-me flûte dans l'orchestre jusqu'à ce qu'il devint évêque. Depuis la formation de la Société de Musique Åbo eût une vie riche en concerts. Beaucoup d'artistes suédois et étrangers fréquentaient la ville, qui était un lieu de passage entre Stockholm et St. Pétersbourg. Les fêtes annuelles de la Société étaient de grandes cérémonies aux discours profonds, exécutions de compositions neuves p. ex. de E. Ferling etc. Dans ces occasions on rendait ardemment foi à Gustave III et à sa mémoire et l'on rendait hommage aux relations avec Stockholm. Quelques mois après la dernière fête annuelle, quand l'orateur accentua le voeu d'un lien permanent entre la Suède et la Finlande, les troupes russes firent leur entrée à Åbo. Les liens politiques furent rompus, mais les relations musicales entre Åbo et Stockholm pendant la susdite période avaient laissé des traces profondes dans l'histoire musicale de la Finlande.
